

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ СУСПІЛЬНИХ НАУК
Кафедра загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**Врахування вікових та індивідуальних властивостей дошкільника у
вихованні**

Виконав:
Студентка спеціальності 012
Дошкільна освіта
4 курсу денної форми навчання
Кереші Андріяна Владиславівна

Науковий керівник:
Козубовська Ірина Василівна
д. пед. н., проф.

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Ужгород – 2024

Регистрація _____

(номер)

« _____ » _____ 2024 р. _____

(підпис лаборантка кафедри) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку дітей дошкільного віку.....	6
1.2. Значення розвивального середовища для дошкільників	9
1.3. Гра як провідна діяльність дітей дошкільного віку.....	11
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	19
2.1. Вплив ігрової діяльності на формування особистості дошкільника	19
2.2. Значення гри для розвитку дітей дошкільного віку	22
2.3. Роль дорослих у розвитку ігрової діяльності дошкільників.....	25
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	30

ВСТУП

Актуальність теми. Свідома активність людини формується і виявляється в діяльності, яка відбувається в певній системі відносин між іншими людьми. Результати діяльності впливають на світ, що оточує людину, долі інших людей. Зокрема, діяльність формує особистість людини. З усієї різноманітності три види мають найбільший вплив на розвиток особистості. Це гра, навчання і праця. Генетично змінюючи одна одну, вони співіснують протягом усього життя людини.

Гра. Вона є найпростішим видом діяльності. У грі розпочинається формування людини як особистості, суб'єкта діяльності. Це форма прояву активності дитини. У психічному розвитку дитини, вона є засобом, що дає змогу в доступній формі оволодіти способами діяльності дорослих. Заміщуючи реальні об'єкти певними символами, предметами, дитини імітує діяльність, щоб урешті-решт самій стати її суб'єктом.

Ігрова діяльність дошкільників є засобом пізнавальної активності дітей. Саме гра є основним видом діяльності дошкільників, вона являється більш доступним способом трансформації отриманих з навколишнього світу інформацій, вражень та знань, сприяє розвитку пізнавальної діяльності дитини.

А вся пізнавальна діяльність дитини дошкільного віку пов'язана з практичною діяльністю і з навколишніми предметним світом. В свою чергу і розвиток особистості в цьому віці пов'язаний з практичною цілісністю дитини і з сприйманням особливостей предметів навколишнього світу. Найбільш пізнавальна діяльність, а отож і мислення розвивається в процесі ігрової діяльності.

Безперечно, гра як важлива спеціальна діяльність дітей повинна виконувати широкі навчальні та виховні функції, а також позитивно впливати на загальний розвиток вихованців.

Такі відомі науковці як В. Сухомлинський, А. Макаренко, Л. Артемова, Т. Піроженко, Т. Поніманська досліджували ігрову діяльність дошкільників, її

вплив на пізнавальну діяльність та загальний розвиток вихованців. Саме спираючись на їхні наукові роботи на даний час знаємо так багато про розвиток особистості дошкільників, їхню провідну діяльність, а саме гру.

Об'єкт дослідження – виховання дошкільників.

Предметом дослідження є особливості виховання дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – теоретично та практично обґрунтувати особливості врахування вікових та індивідуальних властивостей дошкільника у вихованні.

Завдання дослідження:

1. Теоретично розглянути психолого-педагогічні особливості розвитку дітей дошкільного віку.
2. Охарактеризувати значення розвивального середовища для дошкільників.
3. Визначити вплив ігрової діяльності на формування особистості дошкільника.
4. Проаналізувати роль дорослих у розвитку ігрової діяльності дошкільників.

Структура та обсяг роботи. Курсова робота складається із вступу, двох розділів, коротких висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психолого-педагогічні особливості розвитку дітей дошкільного віку

Інтенсивне дозрівання дитячого організму триває протягом усього дошкільного віку, забезпечуючи умови, виховання та навчання, необхідні для більшої самостійності.

Дошкільний період характеризується появою нового контексту соціального розвитку. У дитини вже є ряд основних обов'язків. Змінюються і набувають нових форм стосунки з дорослими: взаємна поведінка поступово змінюється самостійним виконанням вказівок дорослих.

Зокрема, є можливість систематичного навчання за певною програмою, але це можна здійснювати лише в тій мірі, в якій це стане власною програмою дитини.

Крім того, в дошкільному віці дитина вже вступає в певні стосунки з однолітками, що також визначає рівень її розвитку.

Внутрішня позиція дошкільника по відношенню до інших багато в чому визначається його ставленням до власного «Я», більшим інтересом до світу дорослих, усвідомленням своєї діяльності та взаємин.

Особливими якостями соціальної ситуації у розвитку дітей дошкільного віку є, насамперед, сюжетно-рольові ігри, які створюють сприятливі умови для розвитку доступного їм у цьому віці зовнішнього світу.

Безпосередньо діти дошкільного віку вже вчаться виконувати певні трудові завдання і починають цю роботу в ігровій формі. Відсутність відмінності між грою і працею характерна для роботи дошкільників і певною мірою зберігається у здобувачів дошкільної освіти. В останньому випадку інтерес до процесу діяльності поєднується з інтересом до її результату та значення, яке має робота для інших. Діти усвідомлюють завдання своєї роботи і навчаються не лише з цікавості, а й розуміючи їх значення для інших [13, с. 15].

Слід зазначити, що напрямок трудової поведінки дітей залежить від того, наскільки вона організована і мотивована дорослими.

Дитина дошкільного віку засвоює свій власний досвід і досвід інших, у яких вона постійно вчиться, наприклад, у спілкуванні з дорослими, у рольових іграх та при виконанні робочих доручень. Крім того, в цьому віці починається розвиток форм навчальної діяльності.

Власне, виховна діяльність – це спілкування з дорослими, яке не лише активізує, спрямовує та стимулює поведінку, а й контролює процес її формування. Діти здобувають знання, навички та компетенції, вивчають поведінку та процеси, пов'язані з ними, і вчать їх виконувати. Це, перш за все, свідоме розпізнавання об'єктів, присвоєння їм властивостей, групування об'єктів, обробка розповідей, перерахування об'єктів, малювання, читання.

Роль виховання в інтелектуальному розвитку дитини зростає, коли йдеться не про індивідуальні знання, а про засвоєння цих специфічних систем і формування необхідних для засвоєння поведінки.

Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку передбачає два взаємопов'язаних аспекти: засвоєння уявлень про різноманітні властивості предметів і явищ і засвоєння нових форм поведінки, що дозволяють повніше і диференційовано сприймати світ [19, с. 87].

Також у цих дошкільників накопичується набір уявлень про конкретні властивості предметів, і деякі з цих уявлень використовуються новими об'єктами в процесі сприйняття. Перехід ґрунтується на узагальненні індивідуального досвіду дитини з вибірку досліджуваних використовувати загальноприйняті сенсорні критерії, а саме виходити з уявлень людей про найважливіші властивості та відносини (колір, форму, розміри предметів, положення в просторі, рівень звуку, тривалість інтервалів часу тощо).

Поступове оволодіння дітьми різними типами сенсорних критеріїв та їх систематизація є одним із найважливіших завдань сенсорного виховання у дошкільному віці. Його основою є організація дорослими поведінки дітей з

метою вивчення та запам'ятовування основних варіантів кожної риси, що відбувається переважно при навчанні малювання, конструювання, моделювання тощо.

Паралельно дитина вивчає слова, що позначають найважливіші властивості предметів. Назви слів змінюють сенсорні критерії і можуть використовуватися більш точно й усвідомлено. Однак це можливо лише в тому випадку, якщо назви слів вводяться на основі власної поведінки дитини по відношенню до перевірки та за відповідними критеріями.

Пороги чутливості (наприклад, зорової, слухової) знижуються в дошкільному віці, а підвищується здатність розрізняти відтінки кольору, висоти і фонематичного слуху, дотику тощо. Всі ці зміни є результатом того, що дитина набуває нових способів сприйняття, які забезпечують вивчення реальних предметів і явищ, їх різноманітних властивостей і взаємозв'язків.

Перцептивна поведінка формується шляхом набуття діяльністю, яка вимагає розпізнавання й розгляду властивостей предметів і явищ. Безпосередньо візуальний розвиток пов'язаний переважно з продуктивною діяльністю (малювання, аплікація, конструювання). Отож розвивається фонематичний слух на музичних заняттях (за допомогою ігор, заснованих на принципах моделювання співвідношення висоти) [7, с. 88].

Поступово сприйняття диференціюється на відносно самостійні акти, спрямовані на розпізнавання предметів і явищ навколишнього світу і виконання вихідного завдання сприйняття.

Об'єктна перцептивна поведінка починає розвиватися у дітей дошкільного віку і характеризується численними рухами рецепторів, які здійснюються розгинанням, руками або очима.

У тісному зв'язку з удосконаленням сприйняття розвивається і мислення дітей. Як уже зазначалося, наприкінці раннього дитинства починають формуватися наочно-образні форми, засновані на візуально ефективних мислеформах. Подальший розвиток відбувається в дошкільному віці. Мислення

стає образним, спирається на образні образи і відбувається за допомогою мови. Усе це свідчить про те, що мислення набуває певної самостійності й поступово відривається від раніше витканих практичних дій і стає розумовою дією, спрямованою на вирішення пізнавальних розумових завдань.

Вже в дошкільному віці починає формуватися особистість дитини, і цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно-мотиваційної сфери і, відповідно, є перш за все дорослим процесом.

Джерелом емоційного переживання дитини є його активність, спілкування з навколишнім світом. Власне, розвиток нової змістовної діяльності в дошкільному закладі стосується не тільки предметів, які дитина сприймає, а й того, що вона представляє, як ближніх, так і далеких цілей.

Діяльність насамперед породжує позитивні емоції, а отож, значення, яке вона набуває для дитини, а також сам процес її реалізації.

Діти дошкільного віку поступово все більше залучаються до товариства однолітків, що призводить до посилення соціальних емоцій (симпатії, антипатії, уподобання тощо). Формуються інтелектуальні почуття. У процесі спілкування дитини з дорослим формуються їх моральні почуття та відбувається розвиток мовлення [18, с. 66].

1.2. Значення розвивального середовища для дошкільників

Розвиток дитини – це комплексна інтеграція внутрішніх змін психічної діяльності (сприйняття, пам'яті, мислення, волі тощо) і форм самоактуалізації (умінь, навичок тощо). Власне, виникає внаслідок різноспрямованої взаємодії всіх факторів. Однією з них є зовнішнє (розвивальне) середовище, в якому відбувається освітній процес і є його важливою частиною.

Розвивальне середовище – це комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, гігієнічних, ергономічних та естетичних умов, що забезпечують організацію життєдіяльності дітей у закладах дошкільної освіти.

Навчання, виховання та розвиток дітей мають відбуватися в атмосфері безпеки та психологічного благополуччя. Це означає, що оточення дитини має

бути безпечним, як з точки зору гігієни, загальних умов життя, морально-психологічних аспектів. Перш за все, середовище має відповідати структурі когнітивних областей дитини і забезпечувати можливості вільного розвитку ігор та інших видів діяльності [1].

Сучасні дослідники розглядають розвиваюче середовище як основу розумового виховання дошкільників, систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделюють зміст психічного та фізичного розвитку. Багате середовище забезпечує єдність соціальних і природних ресурсів для забезпечення повноцінного життя дитини. Це архітектура, ландшафт, природні і екологічні об'єкти, художні студії, дитячі та ігрові майданчики, конструктори, тематичні комплекти посібників, аудіовізуальні та інформаційні засоби освіти і навчання.

Розвивальне предметне середовище має відповідати віковим особливостям дитини. Зазвичай воно визначається співвідношенням наступних компонентів:

- продукти професійної діяльності – художників, дизайнерів, будівельників, декораторів (предмети мистецтва, меблі, інструменти, предмети, вироби прикладного мистецтва, посібники, іграшки);

- результати діяльності дошкільного персоналу та батьків з організації та облаштування побуту (оформлення зон, виставок, виготовлення саморобок та іграшок, оформлення приміщень до свят тощо);

- результат участі дітей в оформленні інтер'єрів під керівництвом вихователів [4, с. 72].

Усі елементи розвивального середовища покликані забезпечувати та стимулювати вільний вибір і зміну діяльності дитини, створювати актуальні для та доступні для розвитку проблемні ситуації. Для цього вони повинні втілювати корисну, пізнавальну та емоційну новизну.

Для дітей особливо ефективні цілеспрямовані ігрові середовища, особливо рухова діяльність.

Адже у дошкільному віці відбувається формування і розвиток усіх психічних процесів дитини: сприймання, пам'яті, наочно-ділового мислення, уяви. Діти дізнаються про предмети навколо себе, вчать виготовляти речі в повсякденному житті, у грі та на занятті, починають орієнтуватися у формах, кольорах, розмірах і опановують активну мову. Пізнавальна діяльність спонукає дітей досліджувати все, що їх оточує. Тому дуже важливо правильно організувати тематичну ігрову обстановку в закладі дошкільної освіти.

Функціональні осередки є динамічними, і їх розташування можна легко змінити відповідно до моторних і когнітивних потреб вихованців. Кожен осередок заохочує дітей до певних видів діяльності, допомагаючи їм працювати в групах і регулярно змінюючи кількість осередків, з акцентом на теми запланованої роботи.

Безперечно, правильно організоване навчання, що передбачає залучення всіх дітей дошкільного віку до активної пізнавальної діяльності і використання спеціальних завдань на розвиток творчого мислення, забезпечує належне розумове виховання дошкільників [7, с. 90].

1.3. Гра як провідна діяльність дітей дошкільного віку

Дослідження історико-педагогічного досвіду ігрової діяльності у теорії та практиці дошкільної освіти відноситься до періоду XIX-XX століття, який ознаменувався вихованням дітей дошкільного віку, а також створенням перших освітніх програм і початком наукового розвитку та розробки методики гри. Такі інновації свідчать про розуміння важливості ігрової діяльності для особистісного розвитку дошкільнят.

Принципове значення для вирішення досліджуваного питання має гра як один із найдавніших культурних феноменів історично-особистісного характеру людини й людства.

У «Енциклопедії освіти» ігри розглядаються як вид творчої діяльності людини, у ході якої способи маніпулювання предметами, стосунки між людьми, норми суспільного життя та культурні надбання людства перетворюються на

історичний рівень, а суспільний розвиток відтворюється у вигаданій формі [9, с. 139].

На перший погляд, ігри – це окремий термін, але велика різноманітність енциклопедичних визначень привернула увагу і подальша формалізація ролі ігор в освітніх процесах, культурних практиках та у житті людини вимагає ретельного аналізу цього явища.

Оскільки однією з передумов успішного розвитку суспільства є розуміння і набуття підростаючим поколінням попереднього досвіду, ігри є особливою формою відображення дійсності, яка супроводжує людину з дитинства, як у розвитку, вихованні, навчанні, так і в передачі накопичених життєвих знань.

Гра, визначена в науковій літературі як екзистенціальний феномен, стала серйозною проблемою не тільки розвитку дітей і дорослих, а й особливим феноменом людського існування, особливо в психології та педагогіці.

Від дитинства до глибокої старості ігри впливають на всі сфери життя людини і, безперечно, беруть участь у формуванні та вдосконаленні особистості як процесу розвитку, пізнання, сприйняття та осмислення дійсності. Усе це потребує визначення її справжньої сутності, структури, функцій, завдань та цілей [15, с. 80].

Роз'яснення суті гри і точного значення цього слова, а також понять, що стоять за нею, займає важливе місце в спеціальній літературі. Складність проблеми, різноманіття думок зумовлені тим, що немає жодної людської поведінки, яка б не враховувалася з ігрової точки зору. Ігри, їхня логіка та філософія охоплюють майже всі рівні життя суспільства та людини. Зокрема, ігри стали і формою дозвілля, і інститутом творчості, сприяють самореалізації особистості та спілкуванню, є показником цивілізаційного та культурного розвитку. При цьому дуже важливим є з'ясування питання про те, що, як і чому описується чи називається та чи інша гра та яке значення ця гра має для тих, хто бере участь у навчальному процесі [6, с. 93].

Вивчення педагогічної спадщини показало, що гра розглядається як необхідна форма діяльності дітей. Я. Коменський зазначив, щоб батьки не втручалися в ігри своїх дітей, а самі брали участь і спрямовували їх у правильне русло. Треба тільки допомогти дітям, щоб все, що відбувається, відбувалося з розумом [14, с. 79].

У педагогічній літературі розуміння гри як дзеркала реальності життя вперше продемонстрував К. Ушинський. Педагог підкреслив, що середовище сильно впливає на гру. А. Макаренко вважав, що гра – це свідомо діяльність, а радість від гри – це радість перемоги [22, с. 60].

Сучасні українські вчені (Н. Гавриш, Л. Артемова, Г. Григоренко, Н. Кудикіна) досліджували формування та розвиток соціальної спрямованості дітей дошкільного віку в іграх. Таким чином, ігри пропонують більше можливостей для формування особистості дошкільнят, ніж будь-яка інша діяльність. Оскільки ця мотивація має велику спонукальну силу, діти розуміють зв'язок мотивів гри з цілями [20, с. 74].

Зокрема, Н. Кудикіна узагальнила результати попередніх наукових досліджень, визначила ключові поняття педагогіки, визначила функції ігрової діяльності, класифікувала ігри на основі системно-діяльнісного підходу, розробила структуру ігрової діяльності та основні підходи до методики педагогічного керівництва різними видами ігор [11, с. 26].

Власне, ігрова діяльність – це динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі засвоєння нею знань, культурно-історичного досвіду та формування особистості дитини. Особливістю ігрової діяльності є те, що її продуктивність визначається уявою дитини та активним функціонуванням міжособистісного спілкування. Адже ігри є відчутним проявом індивідуальної та колективної ігрової діяльності дітей і мають відчутний творчий та багатофункціональний характер.

Важливість ігор полягає в тому, що діти можуть в ігровій формі наслідувати світ дорослих, вивчати мораль і розмірковувати про професійні та сімейні ролі.

Наукові дослідження вчених довели, що ігри за своєю суттю є соціальними з миттєвим насиченням і розроблені, щоб відображати світ дорослих і діяльність, яка виникає на певних етапах, коли діти вивчають світ.

Найважливішою передумовою ігрової діяльності дитини є ідентифікація її поведінки в порівнянні з поведінкою дорослого. Поведінка дорослої людини вперше стає не тільки об'єктивною, а й суб'єктивною, її зразком для наслідування. Якщо в ранньому дитинстві предмет і спосіб поводження з ним були центральним елементом гри, то в дошкільному віці це визначається людиною, її станом, поведінкою та стосунками з іншими людьми [3, с. 62].

Безпосередньо гра забезпечує розвиток рухових, розумових і мовних навичок дітей дошкільного віку. У своїх іграх діти відображають різні сторони життя та особливості діяльності дорослих, поповнюють і уточнюють свої знання про навколишній світ, вчаться співпереживати розрізняти вигадку та реальність. У дошкільному віці ігри стають основним видом діяльності не тому, що вони займають більшу частину часу дитини, а тому, що викликають якісні зміни в психіці.

Варто зазначити, що ігри для дошкільників мають рольовий характер. Передумови формуються в тематичній діяльності дітей дошкільного віку. Мають такі особливості:

- відокремити дії від предметів і згрупувати їх разом;
- діти використовують об'єкти без знака як замітники інших об'єктів;
- відокремлення власної поведінки від поведінки дорослих і формування індивідуальної поведінки дитини;
- відтворення дітьми поведінки дорослих.

Особливо важливу роль відіграють ігри в розумовому розвитку дітей дошкільного віку. Зокрема, вони формують в них здібності до спонтанних дій,

символічної заміни, саморегуляції, тренування пам'яті, сприйняття, мислення, уяви, розвитку комунікативних навичок і волі, сприяє розвитку і формує свою точку зору. Адже у грі дитина завжди вище своєї звичайної повсякденної поведінки [17, с. 96].

Гра є основною діяльністю дитинства. Найважливішою рисою дитячої гри є повна захопленість, дитина повністю занурюється в гру. Вона може забути все: їжу, сон, людей навколо, реальне життя. У такі моменти дитина живе в іншому світі. Причому цей ентузіазм доповнюється емоційною радістю. Тому не дивно, що дитина злиться, коли дорослий випадково перериває її гру або фантазії, щоб продовжити. З точки зору дорослого, діти просто граються, і пора зайнятися чимось кориснішим (пообідати, випрати, погуляти тощо). І з точки зору дитини, вона зайнята дуже цікавим завданням, яке вона повинна закінчити, перш ніж кудись піти.

За своїм походженням і змістом ігри є соціальними явищами, які зумовлені розвитком суспільства, культури. Це особливі форми життєдіяльності дитини в суспільстві, діяльність, у якій дитина виступає в ролі дорослого, відтворює власне життя, працю та стосунки. Це форма пізнання світу та основна діяльність, за допомогою якої діти задовольняють свої пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби. У грі дитина долає протиріччя між прагненням до більшої самостійності й активною участю в житті дорослого, маючи для цього реальні можливості.

Ігри в предметах науки і культури – це форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і переробку соціального досвіду, зафіксованого у спосіб здійснення соціально обумовлених предметних дій. В іграх, як особливому виді соціальної практики, відтворюються норми життя і дій людини, дотримання яких веде до пізнання і засвоєння предметної і соціальної дійсності, забезпечується інтелектуальний, емоційний і моральний розвиток особистості. У дітей дошкільного віку домінує гра [16, с. 92].

Гравці виконують реальну діяльність, пов'язану з вирішенням дуже специфічних і часто нестандартних завдань. Крім того, багато моментів цієї діяльності мають умовну якість, що дозволяє відволіктися від реальної ситуації з її обов'язками і багатьма наведеними ситуаціями.

У структуру дитячої гри входять: ігрова дія як засіб виконання цих ролей, використання предметів у грі, заміна реальних предметів традиційними ігровими предметами, реальні відносини між гравцями. Роль є одиницею гри і центральним пунктом, який об'єднує всі елементи. Ігровий сюжет – це область реальності, яка відтворюється в ігровому сюжеті. Вміст – це те, що діти відтворюють як ключові моменти в діяльності та стосунках між дорослими у своїй роботі та соціальному житті. Гра передбачає формування спонтанної поведінки дитини та її соціалізацію.

Тематика гри полягає в її змісті. Дітей цікавить не стільки результат гри, скільки сам процес. У той же час гра втілює активне прагнення дитини до певних цілей, виражає вміння маніпулювати предметами, спілкуватися і будувати стосунки з однолітками. Все це визначає результативність гри. Це проявляється в когнітивних, емоційних та інших активах, які діти накопичують і набувають під час ігрової діяльності.

Зміст ігрової діяльності, зумовлений пізнанням навколишнього життя, є дуже важливою умовою виховання дитини в грі. Звичайно, не всі ігри морально розвивають дитину. Тільки дидактичні ігри можуть виконувати такі функції. Можна виділити ряд критеріїв, які його характеризують. Отож основні критерії для таких ігор:

- захоплення грою: зміст відображає характерні соціальні явища, час перебування в ролях, поведінкову відповідність ролям дорослих;
- цілі гри;
- різноманітність сюжетів і ролей, бажання грати роль дорослої людини будь-якої професії;
- з'єднати епізоди гри;

- змалювання моральних почуттів, досвід, задоволення від спілкування, отримання результату [24, с. 86].

Існує кілька способів перегляду навколишнього середовища. Це предметні методи і характеризуються ігровими діями з іграшками та предметами-замінниками. Наприклад «приготувати обід», «випрати», «нагодувати дітей».

У старшому дошкільному віці спостерігається рольовий спосіб відображення навколишньої дійсності. Для гри характерна дитяча рольова гра, емоційний наплив ідей.

Ігри є засобом для роздумів над навколишньою дійсністю та способом для дітей орієнтуватися у дорослій діяльності та стосунках у доступний спосіб, розмірковувати над сюжетною лінією та формувати різноманітні стосунки з дітьми. Сюжетний зміст гри визначається практичними завданнями, які вирішують дорослі для досягнення конкретних цілей. Тому замість іграшок та інших предметів слід використовувати предмети, які дорослі застосовують у реальному житті.

Існують різні типи ігор, включаючи індивідуальні та групові, тематичні та сюжетні, рольові та ігри з правилами. Індивідуальні ігри – це вид діяльності, коли в ігри грає одна людина, а групові – коли в грі беруть участь декілька дітей. Предметні ігри передбачають залучення в ігрову діяльність деяких предметів. Сюжетна гра розгортається за певним сценарієм і дуже детально його відтворює. Рольові ігри включають людську поведінку, обмежену певними ролями. Адже ігри з правилами підпорядковуються певній системі правил щодо поведінки учасників.

Сюжетно-рольові ігри мають соціальний характер, оскільки діти діють під прямим чи опосередкованим впливом дорослих.

Гра завжди проходить за певними правилами. Жодних домовленостей (перейменування об'єктів) не потрібно, і вони з'являтимуться під час гри. Ключовим компонентом розумового акту перейменування предметів у грі є уява дитини [8, с. 72].

Отже, дошкільний вік – неповторний, своєрідний період у житті кожної дитини. Саме тому виховна діяльність дошкільників потребує від дорослих не лише зусиль, а й знань закономірностей їхнього розвитку на цьому віковому етапі. Зокрема, ігри є важливою діяльністю для дітей дошкільного віку, тому що вони викликають найважливіші зміни в розумових процесах і рисах особистості. Безпосередньо ігри є основним заняттям дошкільників, які, виступаючи в ролі дорослих, відтворюють своє життя, працю та стосунки у вигаданих ситуаціях.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Вплив ігрової діяльності на формування особистості дошкільника

Ігри є одним із тих видів дитячої діяльності, за допомогою яких дорослі виховують дошкільників, навчають різноманітним діям із застосуванням предметів, способів і засобів спілкування. В іграх дитина росте як особистість, формується її психіка, від цього залежатиме її освіта, успіхи та стосунки з людьми в майбутньому.

Наприклад, за допомогою ігор у дитини формується така якість, як саморегуляція поведінки з урахуванням кількісних завдань діяльності. Найголовнішим досягненням є набуття почуття колективізму. Воно не тільки характеризує моральну природу дитини, а й суттєво перебудовує її інтелектуальну сферу, оскільки в колективних іграх відбувається взаємодія різносмыслового змісту, розгортання подієвого змісту, досягнення спільних ігрових цілей [23, с. 59].

Доведено, що перший досвід мислення діти отримують через гру. Вчені вважають, що дитячі ігри виникли природним шляхом, але закономірно відображають трудову та громадську діяльність дорослих. Однак відомо, що вміння грати не виникає автоматично в результаті перенесення в ігри того, що вивчається в повсякденному житті.

У гру потрібно залучати дітей. І успіх суспільства в передачі своєї культури молодшим поколінням залежатиме від змісту, який дорослі вкладають у дитячі ігри.

Слід підкреслити, що плідний розвиток соціального досвіду відбувається лише за умов власної активності дитини в процесі її діяльності. Виявляється, що, здавалося б, досконала методика навчання і керівництва грою не відповідає практичним цілям, якщо не враховувати позитивний характер досвіду вчителя.

Комплексні виховні завдання в грі можуть бути успішно реалізовані лише за умови формування психологічної основи ігрової діяльності в кожній віковій

групі. Тому що розвиток ігор пов'язаний з важливими еволюційними змінами в психіці дитини і становить основу для розвитку всіх інших сторін особистості дитини, особливо в інтелектуальній сфері [10, с. 83].

Ігри передбачають формування сприйняття, мислення, пам'яті та мови. Ці основні психічні процеси ще недостатньо розвинені, щоб можна було говорити про виховання гармонійної особистості.

Рівень розвитку мислення дитини визначає характер її діяльності, інтелектуальний рівень її здійснення.

Вихователю слід пам'ятати, що діяльність дітей спрямована на вирішення конкретних завдань. Основне завдання має багато проміжних завдань, рішення яких можуть змінити умови і тим самим сприяти досягненню поставлених цілей. Практичні завдання, які мають розв'язувати діти, відрізняються від навчальних.

Діти набувають досвіду у власній діяльності та багато чому навчаються у своїх вихователів та батьків. Різноманітні знання та враження збагачують маленький духовний світ і все це відображається в грі.

Рішення ігрових завдань за допомогою предметних дій відбувається у формі застосування все більш узагальнених ігрових прийомів пізнання дійсності. Це означає, що дитина вирішуватиме ігрові завдання на більш високому інтелектуальному рівні.

На практиці трапляється так, що вихователі, які не розуміють значення узагальнених ігрових дій у мисленні дітей, вимагають від дітей колективних дій, максимально практичних.

По-перше, основна ознака гри – вигадані ситуації, коли все, що відбувається з дитиною в повсякденному житті, переноситься в гру.

По-друге, гра відображає знайому, але трохи узагальнену життєву ситуацію. Водночас відомо, що в повсякденному житті діти отримують не тільки конкретні знання, а й гіпотетичні. Наприклад, дитина знає, хто такий моряк, але не розуміє, що він робить. Щоб уточнити своє мислення, задавши запитання та отримавши відповіді під час гри, вона отримує досить чіткі знання, але нова

інформація викликає нові запитання. Це відбувається в реальних іграх. Особливою формою пізнання навколишньої дійсності є ігри. Особливістю ігрових завдань є те, що їх цілі подаються у вигаданій формі. Це відрізняється від фактичної мети через невизначеність очікуваного результату та неовов'язковість його досягнення [4, с. 70].

Дуже важливим моментом є створення безперервності між досвідом гри та вмістом поза грою. Йдеться не про копіювання реальної об'єктивної поведінки в грі, а про розуміння її в грі. Більш загальний ігровий сюжет ставить саму гру на якісно нову інтелектуальну основу.

Особливо очевидна заміна ігрових дій словами. Мотивом гри є не робота з предметами, а спілкування між дітьми, яке відображає взаємодію та стосунки людей.

Коли необхідний рівень мислення сформований, дитина може замінити собою образ іншої людини – грати роль і діяти відповідно до її значення.

Вплив гри на розвиток особистості дитини полягає в тому, що під час гри вони знайомляться з поведінкою та стосунками дорослого, що моделює їх власну поведінку, а також базові комунікативні навички, необхідні для спілкування з ними, для навчання однолітків.

Основний вид діяльності дошкільнят – гра, яка також впливає на загальний розвиток. Формується довільність психічних процесів. Спочатку розвиваються довільне сприйняття, увага, пам'ять. Спілкуючись з однолітками, дитина повинна дотримуватись правил гри, що вимагає особливого напруження та цілеспрямованості.

Розвивається мислення – відбувається перехід від дії до мислення в уявленнях. Діючи за дорученням, діти вчаться думати про реальні об'єкти. Ігри мають важливе значення для розвитку уяви, оскільки через гру дитина вчиться замінювати один предмет іншим, «приміряти» різні ролі, образи та сюжети.

Особистісно-формуюча дія ігор полягає в тому, що діти знайомляться з образами дорослих і стосунками між собі подібними людьми, оволодівають

навичками спілкування і доволіно координують власну поведінку. У грі розвивається функціональність. Ігри сприяють розвитку рефлексії як уміння співвідносити свої дії, спонукання та вчинки із загальнолюдськими цінностями.

Гра відкриває таку можливість, оскільки дошкільник знаходиться в подвійному положенні грати роль і контролювати якість (точність) її виконання. У грі продовжує розвиватися виробнича діяльність і з'являється елемент навчальної роботи. Адже ігри – це самостійна, творча і вільна діяльність дитини [21, с. 43].

2.2. Значення гри для розвитку дітей дошкільного віку

Безпосередньо рольова гра є основною діяльністю дітей дошкільного віку, а не тільки їх улюбленим заняттям. Розумові якості та риси особистості дітей є діяльністю гри, тобто дошкільнят певної вікової групи, яка найбільш інтенсивно розвивається в основному новому навчанні.

Ігрова діяльність впливає на виникнення спонтанних психічних процесів. Мимовільна увага і пам'ять починають розвиватися під час гри. У ігровому стані діти більш зосереджені і запам'ятовують більше, ніж під час лабораторних експериментів. Усвідомлені цілі (зосередити увагу, запам'ятати, пригадати) дітям найлегше виділити в іграх. Ця умова вимагає від дитини зосередженості на об'єктах, сюжетному змісті та дії, що входять в ігрову ситуацію. Діти, які не звертають уваги на ситуації попередніх ігор і не пам'ятають умов ігор, відраховуються від однолітків. Зокрема, потреба в спілкуванні, емоційному заохоченні вимагає від дітей свідомої зосередженості та пам'яті [12, с. 74].

Ситуація гри і дії в ній постійно впливають на розвиток розумової діяльності дошкільників. У грі вони вчаться торгувати предметом-замінником – давати заміннику нове (ігрове) ім'я і торгувати з ним відповідно до імені. На основі своїх дій дитина вчиться міркувати про реальні проблеми. Поступово ігор з предметами стає все рідше, і дитина вчиться думати про них і діяти уявно.

Рольові ігри дуже важливі для розвитку уяви. Уява розвивається, коли дитина вчиться замінювати предмети іншими предметами, граючи різні ролі.

Дошкільники рідко використовують в іграх альтернативні предмети, цілі та ігрові дії, поступово визначаючи предмети і дії, створюючи в уяві нові ситуації.

Ця гра позитивно впливає на розвиток характеру дитини. Таким чином він дізнається про поведінку та стосунки дорослих, які служать зразком його поведінки. Через гру дитина набуває базових навичок спілкування, якостей, необхідних для спілкування з однолітками.

Ігри – це перша школа волі дитини. У грі вона вперше показує свою здатність добровільно та з власної ініціативи підкорятися різноманітним вимогам. А самі ролі втілюють певні правила, завдання, які вирішує дитина.

Ігрова діяльність пропонує дітям найбільші можливості для створення спільнот і в яких їх соціальне життя найбільш повно активне.

У процесі ігрової діяльності зароджуються і диференціюються нові види діяльності дітей. Виникає образотворча діяльність, вперше з'являються елементи праці та навчання. Використання ігрових прийомів і дидактичних ігор відповідає характеру дитини дошкільного віку.

Види іграшок та їх вплив на розумовий розвиток дітей дошкільного віку.

Іграшка – постійний супутник дитини з перших днів життя. Дорослі роблять це спеціально для освітніх цілей, щоб підготувати дітей до вступу в соціальні стосунки. Іграшки – це забава, розвага, насолода та найважливіший засіб інтелектуального розвитку дітей.

Дітям дошкільного віку потрібні творчі іграшки, які залежно від віку виконують різні функції в їх розумовому розвитку. У дошкільному віці вони залучаються до різних видів ігор (рольових, будівельних, дидактичних, режисерських, ігор-драматизацій). Метафоричні іграшки сприяють розширенню діапазону дії гри, розвитку сюжету, створенню ігрових ситуацій.

У більшості ігор дівчата використовують ляльки, які також є ідеальними партнерами для спілкування, з якими вони можуть поговорити, поділитися своїми печаллями, радощами та турботами. Діти передають ляльці думки і почуття залежно від свого настрою. Це ключовий фактор привабливості

лялькового театру для дітей. Оцінюючи поведінку ляльки, дитина повідомляє їй свої емоційні та моральні переживання, які вона сама сприймає та інтегрує. Розігрує ляльок у різних образах і оцінює їх. Це призводить до емоційно-моральної ідентифікації, моральної оцінки в його свідомості, розвивається емоційне переживання, формуються моральні якості.

Зображувальні іграшки сприяють засвоєнню гендерних ролей. Це проявляється у виборі іграшок і способах їх використання. Гра з образними іграшками допомагає дітям захиститися від негативних переживань, зняти емоційну напругу, заповнити брак любові та турботи дорослих. Найчастіше вони стають улюбленими друзями. Адже ляльки нагадують людей, а плюшеві іграшки викликають ніжне ставлення, і дитина їх обіймає і пестить. Здається, іграшки реагують з любов'ю [25, с. 73].

У ранньому дитинстві за допомогою іграшкових знарядь (лопатки, формочки, відра) у дітей формується предметна поведінка, залучаються ці іграшки до ігор з природним матеріалом (дитина насипає пісок у відерце). Іграшкові знаряддя праці використовуються в будівельних іграх і трудовій діяльності.

Технічні іграшки (автомобілі, літаки) відкривають дитині сферу техніки, знайомлять з їх використанням, спонукають до експериментів, стимулюють появу когнітивних запитань (чому крутяться колеса) і стимулюють технічне мислення.

Власне, театральні іграшки використовуються дітьми для вистав і розваг, щоб надати їм функції, яка відповідає їх зовнішньому вигляду. Театральні іграшки часто стають улюбленими героями казок. Вони викликають у дітей бажання запам'ятовувати вміст і імітувати його в ігровій формі. Рольова гра за допомогою таких іграшок формує виразність мовлення, міміку, пантоміміку дошкільників та стимулює розвиток навичок театального мовлення.

Спортивні іграшки сприяють не тільки формуванню основних рухів, а й розвитку таких вольових якостей, як орієнтація в просторі, увага, організованість, сміливість, наполегливість та ініціатива.

Діти виготовляють своїми руками іграшки для гри. Їх виготовлення дає дітям дошкільного віку можливість розвивати та втілювати ідеї, стимулює творчість, допомагає пізнавати властивості матеріалів та формує соціальні мотиви поведінки (мами дарують подарунки, допомагають дітям). Такі іграшки є формою самовираження і предметом гордості, багато з них багатофункціональні, що робить їх особливо цікавими для дошкільників.

Отож веселі іграшки викликають у дітей позитивні емоції та радість, розвивають почуття гумору та допитливість. Діти готові засвоїти свої структури та принципи поведінки. Важлива не кількість іграшок, а тип іграшок за віком і використанням. Головне завдання дорослих – навчити дітей правильно діяти з іграшками [10, с. 29].

2.3. Роль дорослих у розвитку ігрової діяльності дошкільників

Творча гра в дошкільному віці може відбуватися природним і цінним для навчання способом. Для теорії і практики дошкільної педагогіки здавна був характерний дидактичний підхід, за якого гра є вільною діяльністю, в якій діти розвиваються спонтанно. Роль вихователя зводилася до створення ігрових умов і забезпечення дитини ігровим матеріалом. В останні роки гра розглядається як форма організації життєдіяльності дітей, пізнання світу (основоположний елемент української дошкільної освіти). Змінився погляд і на позицію освітян. Має організовувати життя та діяльність дітей. Керувати формуванням взаємин у дитячому колективі. Така позиція спонукає педагогів до використання позитивних тактик і керівництва розвитком гри шляхом створення позитивної бази особистості, суспільно корисних якостей у процесі, здійсненність якої демонструється через дошкільну освіту та спеціальні дослідницькі практики.

Управління грою – тонкий і складний процес. Це вимагає глибоких знань теорії ігрової діяльності, спеціальних навичок, довіри та поваги дітей [5, с. 87].

Основою ефективного управління гравальною діяльністю є високий рівень володіння такими техніко-педагогічними навичками, як переконливість педагогічної теорії та практики:

- спостерігати за грою, аналізувати її та оцінювати рівень розвитку ігрової діяльності;
- спроектувати розробку ігор і планувати методи;
- збагачувати враження дітей розвивати гру;
- організувати гру;
- проектування та прогноз розвитку конкретних ігор;
- використання непрямих прийомів керівництва грою, що активізують психічні процеси, переживання дитини (проблемні ігрові ситуації, запитання, поради, спогади тощо);
- зміна характеру і змісту спілкування з дітьми відповідно до рівня розвитку ігрової діяльності певної вікової групи з метою створення сприятливих умов для готовності до переходу на більш високі рівні ігрової діяльності;
- брати участь в іграх як головний чи другорядний персонаж, розвивати ігрові стосунки з дітьми, навчати (показувати, пояснювати) ігор;
- пропонувати нові ролі, ігрові ситуації та ігрові дії для розвитку гри;
- регулювати стосунки, вирішувати конфлікти, що виникають під час гри, використовувати гру для створення відповідного освітнього середовища в групах, залучати сором'язливих, тривожних і неактивних дітей до ігрової діяльності та дозволяти їм брати участь;
- обговорювати та оцінювати ігри.

Адже гра є безкоштовним і розслаблюючим заняттям для дітей, яке слід підтримувати всіма способами. Стимулювання в ситуаціях, коли дорослі беруть на себе одну з ролей, і взаємодія з ними під час гри є важливою передумовою для продуктивного спілкування педагогів і дітей [2, с. 84].

Отже, гра є основним заняттям дітей дошкільного віку не тому, що вона займає найбільше вільного часу у їхньому житті, а тому, що вона викликає

найважливіші зміни в психічних процесах дитини. Адже у ній народжуються нові види діяльності, особливо нагороджується навчання. Це усвідомлений процес засвоєння знань, умінь і навичок, що готує дитину до переходу до наступного етапу розвитку – початкової школи.

ВИСНОВКИ

У даній роботі детально досліджено врахування вікових та індивідуальних властивостей дошкільника у вихованні.

Зміст двох розділів полягає в обґрунтуванні:

- теоретичних аспектів виховання дітей дошкільного віку;
- особливостей виховання дітей дошкільного віку.

Отже, дошкільний вік – неповторний, своєрідний період у житті кожної дитини. Про це свідчать його фундаментальні надбання, які за своєю значимістю не мають рівних протягом усього подальшого життя. Саме тому організація і забезпечення виховної діяльності з дошкільниками має важливе значення для їх розвитку. Зокрема, робота з дітьми дошкільного віку потребує від дорослих не лише зусиль, а й знань закономірностей їхнього розвитку на цьому віковому етапі.

Власне, предметно-ігрове середовище в закладі дошкільної освіти посідає чільне місце в системі фізичного, морального, трудового та естетичного виховання дітей дошкільного віку. Воно активізує дитину, сприяє підвищенню її життєвого тону, задовольняє особисті інтереси та соціальні потреби.

Зазначено, що гра – провідна діяльність дошкільника, мотивом якої є сама її сутність. Гра дитини не є просто спогадом про пережите, але й творче перетворення пережитих емоцій, комбінування їх і побудова з них нової реальності, яка відповідає вимогам та вподобанням самої дитини, розглядаючи гру як творчу діяльність, в якій наочно виступає комбінування діючих уявлень. Показано, що дитина в грі з елементом, взятим з навколишнього життя, створює нове творче уявлення, образ, який належить їй самій.

Відповідно у грі дитина долає суперечність між прагнення до більшої самостійності, активної участі у житті. Гра дошкільнят має рольовий характер. Її передумови формуються у предметній діяльності дитини дошкільного віку. Найважливішою передумовою ігрової діяльності дитини є порівняння і ототожнення нею своїх дій, особистість та дії вперше стають для неї зразком не

лише об'єктивно, а суб'єктивно. Якщо у дитинстві центральним моментом гри були предмет і способи дії з ним, то в дошкільному віці у ній домінують людина, її стан, дії, стосунки з іншими людьми.

Безперечно, гра має важливе значення для дошкільника не тому, що займає найбільше вільного від сну часу в його житті, а тому, що зумовлює найважливіші зміни у психічних процесах дитини. В ній виникають і диференціюються нові види діяльності, зокрема учіння, яке є цілеспрямованим процесом засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками, яке готує перехід дитини до наступної стадії розвитку – молодшого шкільного віку.

Вся пізнавальна діяльність дитини дошкільного віку пов'язує відношення предметів навколишнього світу. Розвиток мислення у процесі ігрової діяльності іде двома шляхами – від наочно-дійового до наочно-образного і логічного мислення. Другий шлях – від сприймання до наочно-образного мислення, з одної сторони, і до логічного, з другої. Ці два шляхи розвитку існують одночасно і, хоч на відповідному етапі зливаються в одне, мають свою специфіку та грають свою власну роль в пізнавальній діяльності людини.

Варто підкреслити, що значну роль відіграють дорослі у розвитку ігрової діяльності дошкільників. Адже гра є засобом відображення наколишньої дійсності, способом освоєння діяльності, взаємин дорослих у доступній для дитини формі. Дошкільник відтворює точку зору різних людей, вступає з дітьми у різні стосунки, які відображають реальну взаємодію дорослих. Зміст ігрових дій зумовлюється практичними завданнями, які розв'язують дорослі для досягнення певної мети. Тому замість іграшок дорослі та інших предметів вони використовують об'єкти, якими послуговуються у своїх практичних діях дорослі. Гра завжди розгортається за певними правилами. Для її виникнення не обов'язково умовність (перейменування предметів), вона з'являється у поєднанні ігрової діяльності. Важливим компонентом психічного акту перейменування предметів під час гри є уява дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Богуш А. М. Мова дітей. Посібник для батьків дошкільнят та соціальних педагогів. Київ: Кобза, 2003. 84 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Київ, 2007. 62 с.
4. Брушневська І. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку. Київ, 2017. С. 70-72.
5. Вакуленко Н. І. Українська мозаїка: книга для читання в дошкільному закладі і родинному колі. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 87 с.
6. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ, 2012. 93 с.
7. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей раннього віку. Тернопіль: Мандрівець, 2014. С. 88-90.
8. Квак О. Роль дидактичної гри у вихованні і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Ніжин, 2012. 72 с.
9. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 139 с.
10. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2010. 83 с.
11. Кудикіна Н. В. Психологія та педагогіка гри. Київ, 2010. С. 26-29.
12. Лохвицька Л. В., Андрющенко Т. К. Барвисте життя: хрестоматія для читання дітям дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 74 с.
13. Машовець М. Про можливості пренатальної педагогіки. Київ, 2003. 15 с.
14. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Київ, 2003. 79 с.
15. Назаренко Т. Пренатальна і перинатальна педагогіка. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 80 с.

16. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. Київ: Академ-видав, 2008. 92 с.
17. Піроженко Т. О. Розвивальні ігри та вправи для дітей третього-четвертого років життя. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 96 с.
18. Поніманська Т. І. Дитина і соціум. Київ: Академ, 2004. 66 с.
19. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ: Академ, 2006. 87 с.
20. Сухар В. Пограй зі мною. Розвивальні ігри та вправи для дітей 2-3 року. Харків: Ранок, 2009. 74 с.
21. Тарасюк В. Ріст і розвиток людини. Київ: Здоров'я, 2002. 43 с.
22. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ: Академвидав, 2007. 60 с.
23. Харченко Т. Г. Дослідження особистісної сфери дошкільників. Суми: ФОП Цьома С. П., 2018. 59 с.
24. Яловська О. О. Народні перлини для маленької дитини. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 86 с.
25. Яловська О. О. Пальчики дошкільнят: розвиваємо руку – розвиваємо мозок. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 73 с.